

Az Órség térbeli elhatárolási problémái

*Sose törődöttünk igazán a végekkel...
Talán ezért lett Magyarország egyre kisebb.*

CSAPÓ OLGA¹

Abstract

On the issue of the demarcation of Órség

The region called Órség ('Wart') mainly composed of tiny villages and located close to the place where the state borders between Slovenia, Austria and Hungary meet is not a uniform area from the physical geographical standpoint. It is much more a historical–ethnic–cultural entity. Nowadays when fostering cohesion and awareness is emphasized and affiliation (from political, historical and statistical aspects) is gaining an ever growing importance, it is worthwhile to put the following questions: which settlements belong to Órség? Where can be drawn the boundaries of the region and what can be the valid criteria for the demarcation? The contribution is a search for the contemporary boundaries of Órség looking back to a thousand years' history. Finally, a demarcation scheme is offered which focuses on the region itself and the marginal zones.

Bevezetés

A Kárpát-medencébe érkező honfoglaló magyar nép – a krónikák szerint – előre küldte harcolni a hozzájuk csatlakozott népek seregeit. Az előőrsökből verbuválódott határőrök a Kárpát-medence Ny-i peremét, az ún. gyeput és gyeputkapukat védték az ellenségtől. Ez a védrendszer különösen fontos volt az Árpád-korban, hiszen a frank betörések innen érték az országot. A gyeputelve, tehát a gyeput túl lakatlan területeken belül az örök a kapuk környékén telepedtek le, amely kapuk rendszerint a könnyen áttörhető pontokat, a kisebb folyók-patakok völgyét jelentették. Így az örtelepek a Zala, a Kerka, és a Pinka völgyeiben helyezkedtek el. A Rába vonalát nem volt szükséges külön védeni, hiszen az itt húzódó Borostyánkő-út fokozott figyelmet kapott (vö. Vasvári sánc).

A honfoglalás korában két nagyobb örtelep alakult ki a Ny-i végen: az egyik a Zala forrásvidékén az Órség – Alsó-Órség (továbbiakban: Órség) – a másik a Pinka völgyében Felsőór vidékén, a Felső-Órség.

¹ Doktorandusz. PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
E-mail: csapo.olga@gmail.com

A trianoni békeszerződés (1920) után Ausztriához csatolt falvakban a magyar lakosság több okból kifolyólag jelentősen megcsappant – a Kárpát-medencei magyar szórványok közül itt a legnagyobb mértékű az asszimiláció. Ma már csak négy falura – Alsóőr (Untervart), Felsőőr (Oberwart), Őrsziget (Siget in der Wart) és Vasjobbágyi (Jabing) – korlátozódik a magyar lakosság. A Felső-Őrségként is emlegetett vidéken végzett kutatások azonban egyértelműen ugyanazt az eredet- és településtörténetet erősítik, mint az Őrség esetében. Településeinek névanyaga is őrzi egykori lakóinak feladatát. Még az 1914-es térképeken is olvashatók az alábbi településnevek: Felsőőr, Alsóőr, Őrsziget, Őrszentmárton, Őrallás, Őridobra, Őribükkösd, Gyepűfüzes és Baksafalva. Felsőőr és Alsóőr például tipikusan *szeres* településszerkezetű, miképp az őrségi falvak nagy többsége. A határokat őrző népek szerepe a határvárak (Németújvár, Dobra, Felsőlendva) felépülésével gyengült, kiváltságait a felsőőriek 1327-ben megszilárdították, míg az őrségiak 1392-ben részben elvesztették².

Az Őrség hazánknak talán egyetlen tájegysége, amelynek népe a honfoglalás korától fogva folyamatosan itt él. A hagyomány szerint 108 család telepedett ide. A ma itt élő őrségi nép barátságos és kedves mindazon hányattatások ellenére, amiket a történelem, a természeti viszonyok róttak rájuk. A táj arculata hűen őrzi az évszázadok nyomait: mind a településszerkezetben (*szeres* porták), mind a tájhasználati módok (*szálataló* erdőgazdálkodás, *bakhatálás*) jellemzőiben.

Alapvető probléma az Őrség periférikus helyzete – mely a történelmi időkben ugyan valós, külső határt jelentett, napjainkban azonban Európa egészét tekintve belső periférikus helyzettel küzd. A rendszerváltás előtt már meginduló kedvezőtlen folyamatok (migráció, elöregedés, nem preferált térség... stb.) nemhogy segítették volna a mezőgazdasági szempontból amúgy is kedvezőtlen térséget, hanem inkább nehezítették a talpraállást. Az aprófalvak nem tudtak lépést tartani a II. világháború utáni gyors ütemű fejlődéssel. Az 1970-es években a politikai döntéshozók körében népszerűvé vált falurombolás eszményével szemben a jellemzően agrárfalvak tehetetlenek voltak. Többek között az említett folyamatok és a rendszerváltás előtti politikai-társadalmi hozzáállás (OTK 1971) következménye a térség jelenlegi helyzete. BELUSZKY P.–SIKOS T.T. falutípusológiai kutatásai során az Őrség falvait többnyire a kedvezőtlen (pl. Kercaszomor, Kistrákos), esetleg a stagnáló demográfiai helyzetű (pl. Bajánsénye), nagyobb részben lakófunkcióval (pl. Nagyrákos), kisebb részben idegenforgalmi szerepkörrel rendelkező (pl. Szalafő) települések közé sorolja (BELUSZKY P.–SIKOS T.T. 2007).

A térség fellendítése számos fejlesztési elképzelés célja – ezeknek egyike a falufejlesztési és turisztikai fejlesztések vonala³. Fontos kitérnünk a kép teljessége miatt egy zavaró tényezőre: a turizmus térnyerésével egy időben divatba jött az „Őrség kapuja” turisztikai közhely, mely fogalmat elsősorban az Őrség határtelepülései szeretnék magukénak tudni. Többek között Zalalövő, Szentgotthárd, Körmend városok és Csákánydoroszló, Ivánc falvak is az Őrség kapujának tartják magukat – mely név viselése nyomán, abból előnyt kívánnak kovácsolni. Az Őrség kapujának cím viselése azonban nem csak településekhez köthető, hanem települési társulásokhoz is. Például az Őrség Kapuja Kerkavölgyi Aprófalvak Kistérségi Társulásához (központja Szatta) 11 település tartozik, ezek közül valójában csak három része az Őrségnek. 2007. szeptemberében egy LEADER+közösség

² Az őrségi nép jogállásának változásait STAHL F. későbbiekben hivatkozott művében részletezi.

³ Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az Őrség turisztikai fellendülése hogyan hat a páratlan természeti értékek fennmaradására, talán egy újabb tanulmányt megérne.

az „Órtorony az Őrség Kapuja” címmel alakult meg, de létezik az Őrség Kapuja Szociális Foglalkoztató Közhasznú Társaság is 2001 óta. Az Őrséghez nem tartozó települések tehát mégis előnyt kívánnak élvezni a tájegység nevéből. Ennél még érdekesebb az a tény, hogy az Őrség-Göcsej-Hetés Akciócsoport (LEADER+) 29 településből egy sem őrési. A célzott falufejlesztési támogatások tehát rendre elkerülik a valójában őrési falvakat, habár a csoportosulások nevében jelen van az Őrség neve.

Mindezek alapján szükséges átgondolni az Őrség határait. A kérdés tehát az, hogy azt az „őriséget”, amit a történelem, a természeti környezet, a gazdálkodási-települési mód jellegzetességei, és a közösségi tudat meghatároz (BELUSZKY P. 2005), hogyan lehet tudományos alapokon a térképre helyezni?

Kutatási módszerek

Az Őrségről rengeteg leírás – a turisztikai zsebkönyvtől tudományos közleményekig – született, melyek vizsgálati szempontjuknak megfelelően adják meg a terület határait. Jómagam is szembekerültem az elhatárolás kérdéskörével és megpróbáltam áthidalni – de nem lehetett. NAGY Z. etnográfus 1999-ben megjelent írása⁴ – melyben az Őrség néprajzi határait kutatja – nyomán indulva több módszerrel találkoztam, amelyeket egyesével megvizsgálva az alábbi szempontokat vettem figyelembe. Az elhatárolódás történhet:

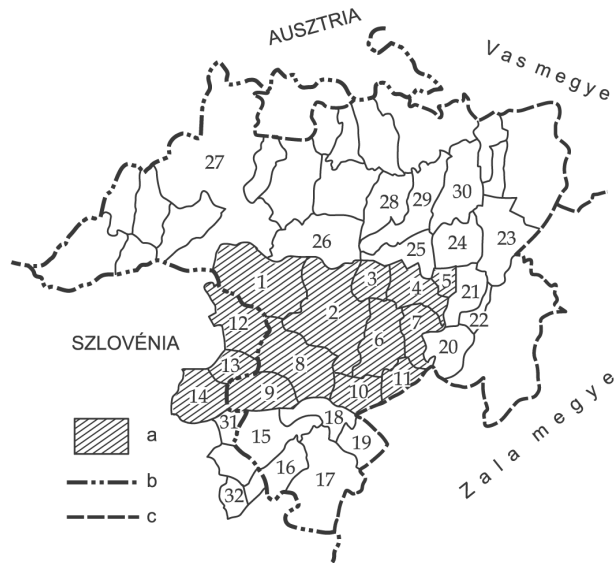
- történelmi szempontok alapján,
- különböző – elsősorban földrajzi – leírások szerint,
- természetföldrajzi szempontok alapján,
- településszerkezeti sajátosságok, elnevezések alapján,
- statisztikai besorolás alapján,
- az őrési nép eredetének alapján,
- vallási alapú lehatárolás szerint.

Az elhatárolásra vonatkozó vizsgálati eredmények

A történelmi szempontú elhatárolás

A történelmi Őrség elhatárolásának eredetéhez kétség nem férhet. Az őrésiek első szabadalomlevele 1270-ből származik, II. István király állította ki. E diploma szerint az őrésiek nem nemesek, de szabad állásúak. 1280-ban IV. László adománylevelében megerősíti az őrésiek kiváltságait, amely levélben már az érintett települések (1. ábra) is felsoroltatnak (MOLDOVA Gy. 1974). A határvédő várak megépülése után (1392) az őrésiek részben elvesztik kiváltságaikat és

⁴ Szükséges megemlíteni, hogy NAGY Z. munkájában az őrési népi építészet, népi táplálkozás kutatásainak eredményeit is felhasználja – ebben a tanulmányban ezek nem szerepelnek.

1. ábra. A szabadalmos őrállók települései az 1280-as adománylevél szerint. – a = a történeti Órség területe; 1–14* = a történeti Órség falvai; 15–32** = az Órség peremterületének települései; b = az Órségi Nemzeti Park határa; c = országhatár. *1 = Szalafő, 2. Óriszentpéter, 3. Ispánk, 4. Kisrákos, 5. Szaknyér, 6. Nagyrákos, 7. Pankasz, 8. Bajánsenye (Bajánháza, Senyeháza, Kotormány, Dávidháza), 9. Kercaszomor (Kerca, Szomoróc), 10. Kerkaskápolna, 11. Szatta, 12. Őrihodos/Hodos, 13. Kapornak/Krplivnik, 14. Domonkosfa/Domanjsovci. **15 = Magyarszombatfa (Szombatfa, Gödörháza), 16. Velemér, 17. Szentgyörgyvölgy, 18. Magyarföld, 19. Fekősőzenterzsébet, 20. Csöde, 21. Hegyhátszentjakab, 22. Felsőjánosfa, 23. Szóce, 24. Órimogyorósd, 25. Viszák, 26. Kondorfá, 27. Szentgotthárd, 28. Hegyhátszentmárton, 29. Ivánc, 30. Felsőmarác, 31. Szerdahely/Sredisce, 32. Csekefa/ Cicecka Vas

The settlements of the patentee guards by the charter from 1280. – a = the territory of the historical Órség; 1–14 = settlements of the historical Órség; 15–32 = settlements at the margin of the Órség; b = borderline of Órség National Park; c = state border. For village names 1–32 = see the Hungarian text.

várúri hatalom alá kerülnek (STAHL F. 1974). Később azonban legfőképp a török előrenyomulásának okán kiváltságaikat ismét elismerik. Az órségi tartomány nevét először egy 1409-ből származó összeírás említi (*Ewrzagh commorantes* szerint). Az ide tartozó 18 község nevét és az órségiek kiváltságait az 1595. évi adománylevél is egyértelműen rögzíti. Ennek kiadására II. Rudolf kényszerült a térségben egyre gyakoribb uradalmi viszályok és a török fenyegetettség miatt. Az őrállók kiváltságai bár a történelem során sokat csorbultak, azoknak egy részét sokáig sikerült fenntartaniuk.

A továbbiakban a három Szlovéniához csatolt falut (Domonkosfa vagy Bükkallja, Kapornak és Őrihodos) egyértelműen az Órséghez sorolom, azonban a különböző szempontú vizsgálatoknál nem szerepelnek, elsősorban azért, mert az Órség határai a mai Magyarország területén nem tisztázottak.

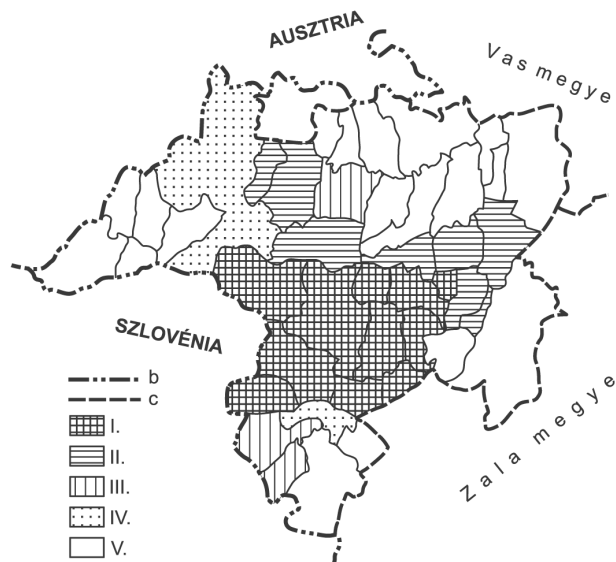
A terület elhatárolása különböző források alapján

Időrendi sorrendben néhány leírás kerül górcső alá. Elsőként NEMESNÉPI Z. Gy. – mint az Őrség első és mindmáig utolérhetetlen ismertetője – 1818-ban kelt leírása alapján megállapítja annak határait, mely megegyezik a történeti Őrségével. *„Áll ez a kis Tartomány (...) és eleitől fogva állott 18 kisebb nagyobb Helységekben, a' mellyek a' régi Irományok szerint illy rendel következnek: Zalafeő, Eör Zent Péter, Ispánk, Külseő Rákos, Zakniér, Belseő Rákos, Pankasz, Zatha, Kerkás Kápolna, Bajánháza, Saniaháza, Dávidháza, Kothormán, Hodos, Kapornak, Kercza, Szomorócz és Bükallia”* (NEMESNÉPI Z. Gy. 1818. pp. 3–4). Látjuk tehát, hogy NEMESNÉPI Z. Gy. 1818-ban kelt összeírása szerint nem változott az Őrség határa, habár az 1270-es szabadalomlevél óta eltelt majd 550 évben a történeti tényezők igen átalakultak. Márpedig változó tér-idő síkon a települések életében is meghatározó események történhettek.

KOGUTOWICZ K. 1930-ban íródott könyve alapján az Őrség a „Rábán inneni Nyugat-Magyarország” tájaitként található meg (KOGUTOWICZ K. 1930). Ha *„földrajzilag meg akarjuk állapítani a helyét (...) az Őrség a Zala forrásvidékét foglalja el”* (uó. p. 195). Az általa Őrségnek nevezett tájon 34 települést különít el (2. ábra), így földrajzi megfontolások alapján majd megduplázódik az eddigi településszám. Azonban ő is tudja, hogy hajdanán csak 18 község volt: *„azt tartják, hogy 18 őrségi község alkotta ezt a kerületet, valószínű azonban, hogy régebben több is lehetett (...)”* (uó. 198. p.). Az 1930-as könyve szerint Őrséghez tartozó településeket az 1. táblázat sorolja fel.

DÖMÖTÖR S. néprajzkutató az Őrség etnikai határait kutatva következtetésében leírja, hogy szűkebben 18, tágabb értelemben 37 község található az Őrségben – amely nézőpont szinte megegyezik KOGUTOWICZ K. véleményével. DÖMÖTÖR S. összeírása előrevetíti BELUSZKY P. felosztását is. 1960-ban íródott könyvében három részre osztja az Őrséget: belső, történeti és külső Őrségre (DÖMÖTÖR S. 1960).

BELUSZKY P. (2005) véleménye alapján újabb szempontú lehatárolást ismerhetünk meg (2. ábra). BELUSZKY igen részletesen tanulmányozta ezt a térséget, majd megállapítja: *„...a tágabb értelemben vett Őrség területén ma 22 község található”* (BELUSZKY P. 2005. 12. p.). A 22 települést – a történeti lehatárolást is figyelembe véve – négy részre tagolta: a történeti Őrségre (11 település), a Belső- (2 település) és a Külső-Őrségre (6 település), valamint a Rába-völgy némely községeire (3 település). BELUSZKY szerint a lecsökkent településszámnak két fő oka is van: az új határok és az összeolvadt települések. Ma már Szlovénia része Domonkosfalva (Bükallja), Órihodos (Hodos) és Kapornak, ill. összevonásra került Bajánsenye néven 4, Kercaszomor néven 2 település (1. ábra) és számos községet bekebelezett Szentgotthárd (Farkasfa, Máriaújfalu, Zsida). Érdekes, hogy KOGUTOWICZ K. és DÖMÖTÖR S. Trianon után évekkel is az Őrség részének tekinti a három Szlovéniához csatolt falut, míg BELUSZKY P. az ezredforduló tájékán már csak megemlíti, hogy a

2. ábra.: Az Órség mai települései különböző szerzők véleménye szerint – I = minden szerző szerint az Órség része; II = csak KOGUTOWICZ K. és BELUSZKY P. szerint az Órség része; III = csak BELUSZKY P. szerint az Órség része; IV = csak KOGUTOWICZ K. szerint az Órség része; V = egyetlen szerző szerint sem része az Órségnek; b, c = lásd az 1. ábránál!

Settlements belongs to the Órség by different authors – I = it belongs to the Órség by all authors; II = it belongs to the Órség only by KOGUTOWICZ, K. and BELUSZKY, P.; III = it belongs to the Órség only by BELUSZKY, P.; IV = it belongs to the Órség only by KOGUTOWICZ, K.; V = it does not belong to the Órség by all authors; for b and c = see Fig 1.

1. táblázat. Az Órség települései KOGUTOWICZ K. szerint (1930)*

Csörötnek	<i>Ispánk</i>	Magyarföld	<i>Pankasz</i>	Szentgotthárd
Dávidháza	<i>Kapornak</i>	Magyarlak	Rábakethely	Szomoróc
Domonkosfa (Bükkallja)	<i>Kerca</i>	Nagyrákos	Rábakisfalud	Szóce
Farkasfa	<i>Kerkáskápolna</i>	Órbajánháza	<i>Senyeháza</i>	Talapatka
Felsőjánosfa	<i>Kisrákos</i>	Órihodos	<i>Szaknyér</i>	Viszák
Háromház	<i>Kondorfa</i>	Órimagyarósd	<i>Szalaifő</i>	Zsida
Hegyhátszentjakab	<i>Kontormány</i>	Óriszentpéter	<i>Szetta</i>	

*Dőlt betűvel a történeti Órség 1930-ban is létező községeinek neve szerepel.

szlovén települések a történeti Órséghez tartoztak, valamint hogy Csekefa és Szerdahely településeket a köztudat a Belső-Órséghez sorolja.

A BELUSZKY P. felosztásában szereplő történeti Órséghez a 18 – szabadság-levélben rögzített – község mai utódtelepülései tartoznak. Belső-Órség néven említi Magyarszombatfát Gödörházával és Velemért. A Belső-Órség két faluját DÖMÖTÖR S. szerint is „bátran az Órséghez számíthatjuk...” (DÖMÖTÖR

S. 1960. 15. p.), legfőképp családi kapcsolatok és az itt élők identitástudata alapján. BELUSZKY P. hasonlóképpen a köztudatra hivatkozva kapcsolja e településeket az Őrséghez. Az említett szerzők a Külső-Őrség falvait főképp etnikai, gazdálkodási és vallási megfontolások miatt, a néprajzi és földrajzi szakirodalom alapján sorolják az Őrséghez. A vallási megfontolás azonban kevésbé érthető, ahogy ez a tanulmány későbbi részéből is látható majd.

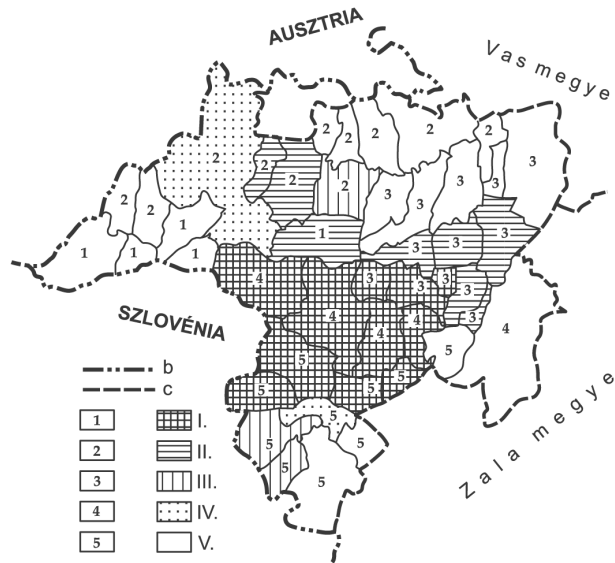
A természetföldrajzi szempontú elhatárolás

Az 1990-ben megjelent, MAROSI S.–SOMOGYI S. szerkesztette kistájkataszter – amely hazánk tájainak hierarchikus besorolását rögzíti természetföldrajzi jellemzők alapján – az eddigiektől merőben eltérő lehatárolást mutat (MAROSI S.–SOMOGYI S. szerk. 1990). A különbözősége nyilvánvaló, hiszen korábbi fogalmaink szerint az Őrség történeti-néprajzi megközelítésben szerepelt, most pedig egyértelműen ökológiai, természetföldrajzi jellemzők alapján kerül besorolásra a hazai tájfelosztás szerint. Kitűnik, hogy a történeti Őrség települései három különböző kistájhoz is tartoznak: Felső-Kemeneshát, Felső-Zala-völgy és Kerka-vidék egy-egy részét adják (3., 4. ábra). Ha azonban a történetinél tágabban értelmezzük az Őrség fogalmát, további két kistájnak, a Vasi-Hegyhátnak és a Rába-völgynek is része.

Az igen körültekintő és reneteg természetföldrajzi adatra épülő besorolási rendszert szinte lehetetlen megfeleltetni a közösségi tudatra – szinte csak ember alkotta tényezőkre – épült Őrség-fogalommal (3. ábra). Nincs ez másképp akkor sem, ha másféle tájfelosztás szerint próbálkozunk – hiszen köztudomású, hogy számos kutató foglalkozott a Kárpát-medence tájfelosztásával, többek között PRINZ Gy. (1944), BULLA B. (1947).

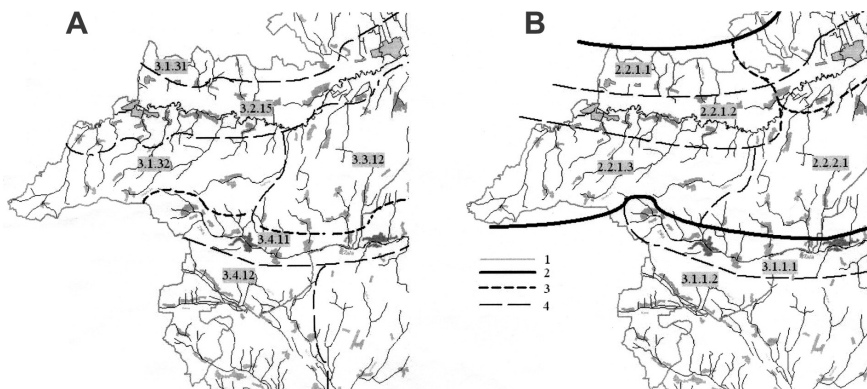
Említett problémát BELUSZKY P. is felveti, megjegyzéseire magam is csatlakozom: „Ezek az elhatárolások-elnevezések, különösen a kistájak esetében jobbra ellentmondanak a helyi tájneveknek, a lakosság táji-tudatának, a tradíciónak, a helységneveknek és a ma is élő gyakorlatnak” (BELUSZKY P. 2005. 29. p.). Például a – kistájkataszter szerint – Vasi-Hegyhát nevet viseli a Vendvidék, amely tájegységtől idegen e név, hiszen tőle K-re található a „Hegyhát-” előtagú települések (Hegyhátszentjakab, -szentpéter, -sál, -hodász). Az Őrség elnevezés csak az ún. Felső-Őrség kistáj névben jelenik meg, a Rábától É-ra eső pár települést jelölve. Holott köztudomású, hogy a köznyelv Felső-Őrségnek az Őrség Ausztriába eső részét nevezi, míg Alsó-Őrségnek a magyarországi Őrséget. Így ennek a kistájnak sem szerencsés az elnevezése.

Újabb keletű tájfelosztási rendszert – Vas megyére vonatkozólag – előbb 1989-ben, majd 1996-ban BOKOR P. publikált (BOKOR P. 1989, 1996). A számos forrásra épülő elmélet adoptálja a tájegységek népi megnevezéseit is, így többnyire elkerüli a fentebb említett etimológiai problémákat. BOKOR P. felosztása alapján az Őrség szintén három kistájnak része, azonban nem ugyanannak a háromnak (vö.

3. ábra. Az Órség felosztásának összevetése természetföldrajzi kistájak és egyes szerzők szerint. – 1 = Vasi-Hegyhát; 2 = Rába-völgy; 3 = Felső-Kemeneshát; 4 = Felső-Zala-völgy; 5 = Kerka-vidék; I–V = a magyarázatot lásd a 2. ábránál; b, c = lásd az 1. ábránál.

The partition of the Órség by natural little lands and by different authors. – 1 = Vasi-Hegyhát; 2 = Rába Valley; 3 = Upper Kemeneshát; 4 = Upper Zala Valley; 5 = Kerka Region; I–V = For explanation see Fig 2; for b and c = see Fig 1.

4. ábra. Az Órség természetföldrajzi tájai MAROSI S.–SOMOGYI S. szerk. 1990 szerint (A), valamint BOKOR P. 2007 szerint (B). – 1 = ország- és megyehatár; 2 = nagytáj határa; 3 = középtáj határa; 4 = kistáj határa. A kistájak sorszámaikat lásd a 2. táblázatban.

The natural land classification by MAROSI, S.–SOMOGYI, S. eds. 1990 (A) and by BOKOR, P. 2007 (B). – 1 = state and country border; 2 = great land border line; 3 = medium land border line; 4 = small landscape border line. For small landscape numbering see Table 2.

2. táblázat). Míg a kistájkataszter szerint Felső-Kemenesháthoz tartozik Ispánk, Kísrákos és Szaknyér, addig Bokor P. felosztásában ez a kistáj – helyesen – a Vasi-Hegyhát nevet viseli, ahol valóban a Hegyhát- előtagú települések találhatók.

2. táblázat. Az Őrség tájfelosztása a kistájkataszter (1990) és Bokor P. (2007) szerint*

Tájnevek a kistájkataszterben			Tájnevek Bokor P.-nél		
Nagytáj	Középtáj	Kistáj	Nagytáj	Középtáj	Kistáj
3. Nyugat-magyarországi peremvidék	3.1. Alpokalja	3.1.31. Felső-Őrség	2. Kisalföld és peremvidéke	2.2. Kisalföld déli peremvidéke	2.2.1.1. Alsó-Őrség
		3.1.32. Vasi-Hegyhát			2.2.1.3. Felső-Őrség
	3.2. Sopron–Vasi-síkság	3.2.15. Rába-völgy			2.2.1.2. Rába-völgy
	3.3. Kemeneshát	3.3.12. Felső-Kemeneshát	2.2.2.1. Vasi-Hegyhát		
	3.4. Zalai dombvidék	3.4.11. Felső-Zala-völgy	3. Dunántúli-dombság és a sziget-hegységek	3.1. Dunántúli-dombság	3.1.1.1. Felső-Zala-völgy
3.4.12. Kerka-vidék		3.1.1.2. Kerka-vidék			

* Egyazon tájegységek egy sorban helyezkednek el. *Dőlt betűvel* szerepelnek azon kistájak, amelyekhez őrségi települések tartoznak.

Nagyon fontos megjegyezni, hogy Bokor P. elkülönít egy Őrség nevű kistájcsoportot, amelyet három kistájra, Alsó-Őrségre, Rába-völgyre és Felső-Őrségre oszt fel. Ám a kistájkataszter szerinti Felső-Őrséget – a Rába vonalától É-ra eső területet – Alsó-Őrségnek nevezi, a Felső-Őrség nevet nála a Vendvidék és az Őrség ÉNy-i peremterülete kapja (Bokor P. 1989, 1996)! Ez az elnevezés hibás elemekre épít, hiszen nem helytálló, hogy „az Őrség elnevezés a Kőszegi-hegységtől a Kerka felső folyásáig terjedő területet illette” (Bokor P. 1989. p. 28.). A Felső-Őrség elnevezést nem indokolja semmi, a prioritásként megjelölt népi, történeti nevezéktan követeése itt megbicsaklik. E kistájon egyetlen őrségi település sem található, továbbá a magyarországi Őrség – ahogyan fentebb is szerepel – az Alsó-Őrség volt.

Bokor P. a korábbi Nyugat-magyarországi peremvidék nagytájat három nagytájra osztja, azonban míg 1989-ban a Felső-Zala-völgy és Kerka-vidék kistájakat a Keleti-Alpok nagytájhoz sorolja, addig 1996-ban – újabb eredményei nyomán – visszasorolja a Dunántúli-dombság nagytájhoz (ugyancsak Bokor P. 2007). Továbbá érdekes az Őrség kistájainak alakulása is. Míg korábban a Keleti-Alpokhoz tartoztak a Felső-Őrség, Rába-völgy, Alsó-Őrség és a Hegyhát kistájak is (Bokor P. 1989, 1996), addig mostani besorolásában (4. ábra) a Kisalföld és peremvidékei nagytáj D-i peremvidékéhez tartoznak (Bokor P. 2007).

Településszerkezeti jellemzők, településnevek alapján való elhatárolás

Magyarország Ny-i szegletében tipikus átmeneti településformák uralkodnak. Az Őrség településeinek szerkezete archaikus vonásokat őrzött meg, melyeknek napjainkig fennmaradt emlékei a tájegység fontos kultúrártékei. Az ún. „szeres” településszerkezet a Kárpát-medence határain belül kevés helyen volt jellemző. A későbbi települések alegységeiként megjelenő *szerek* rendszerint eltérő szerkezetű tájakon, de hasonló szervező elemek nyomán alakultak ki (AMBRUS T.–CSAPÓ O. 2007). Az ilyen szervezőelemek az elhatárolás kérdéskörének szempontjából is fontosak. Leginkább a *szerek* családi kapcsolatokon való szerveződése, belső egységeinek hasonlatossága az, ami felveti a településszerkezet alapján való elhatárolás lehetőségét, hiszen feltételezhető, hogy az őrállók leszármazottai követték őseik települési módját. Vizsgálható tehát, hogy a történeti feljegyzések, elnevezések és térképek nyomán mely településekre jellemző ez a szerkezeti formakincs.

Érdemes kitérni a *szerek* eredetére. Magyarországon különösen az Őrség és Göcsej területére jellemző településformák. Egyesek (PRINZ Gy. 1922; MENDÖL T. 1963; SZABÓ I. 1969) szerint az Őrségi *szer* csak ugyanolyan forma település, mint a göcseji *szeg*. Azonban különböző történeti és nyelvi kutatások alapján bizton állítható, hogy az Őrségbe települő népek korábban elfoglalták szállásterületüket, mint a göcsejiek. A Göcsej vidékén a betelepülés csak a 11. sz. végén indulhatott meg (MÜLLER R. 1971), de ennek a betelepülésnek már nem a határvédelem lehetett a célja. Régészeti leletek alapján az is bizonyos, hogy Göcsejbe az örök népétől különböző, vegyes etnikum érkezett (szlávok, magyar, germán). Megállapítható tehát, hogy a *szerek* és a *szeg*ek vidékein csak a települések formakincse hasonló. Településtörténészek véleménye alapján (pl. MAKSAY F. 1971) a *szerek* és a *szeg*ek is egy-egy telep/falu későbbi kirajzásaiból, széttrajzásaiból létrejövő szórványok (ugyancsak lásd a Magyar Néprajzi Lexikon, 'szer' és 'szeg' címszavait). Tehát a családi kapcsolatokon alapuló széttelepülés lévén létrejött szer másodlagos települési forma – eredetileg egy-egy tömbben valósult meg a letelepedés. Kétségtelen, hogy a betelepülők népességszámának növekedése közben újabb és újabb területeket kellett az erdőktől elhódítani, művelés alá vonni, a gazdáknak pedig a távolság miatt kézenfekvő lehetett földjeik mellé települni. Az uralkodó határhasználati módok és a vidék természeti viszonyainak megfelelően alakulhattak ki a *szerek* és a *szeg*ek mint átmeneti településformák. Eszerint a *szer* tehát nem különbözik a *szegtől* – legfeljebb elnevezésében és kialakulásának időpontjában.

A szakirodalom egy másik eredettörténetre is rávilágít. A *szeres* formák ugyanis a szlovén és stájer vidékeken is jellemzőek, valamint megfigyelhetőek távolabbi európai tájakon is (németül *Weiler*, franciául *hameau*, angolul *hamlet* néven írják – ahol törpefalut jelent). Minderre magyarázatot a történelem adhat. Amennyiben elfogadjuk azt a nézetet, hogy a *szerek* másodlagos formák, úgy lehetséges, hogy Ny-i szláv közvetítésre érkezett a végekre. Honfoglaláskor a Kárpát-medence Ny-i vidékére érkező népek megőrizhettek néhány elemet

a térség korábbi hódítóitól. Így például a település- és családnevek között is megjelenő *'baján'* név avar eredetű, a települési mód pedig a római irtásfalvak mintájára alakulhatott.

Igen érdekes momentum, hogy a szeres települések Ny-i párhuzamai mellett fellelhető egy K-i is. Székelyföldön a székely falvak részeinek elnevezése helyenként szintén *-szeg* és *-szer* utótagú. Az egyébként több forrásból is táplálkozó őrség-székelység rokonság elmélete (lásd később) így a település-szerkezet alapján újabb adalékot kaphat (AMBRUS T.–CSAPÓ O. 2007). A székely falvaknak azonban nem a *szer*-ek az aleggységei, hanem a szintén családi kapcsolatok nyomán szerveződött *tízesek* (MILLEKER R. 1939; IMRE I. 1973; ENDES M. 1994). A *szeg* és *szer* elnevezéseket többnyire ezeken belül találjuk.

Az 1982-ben kiadott „Vas megye földrajzi nevei” c. összegző munka számos adatgyűjtés eredményeként készült el: épít az első katonai felmérés névanyagára (1857–1860), PESTY F. 1864. évi helynévgyűjteményére és – a BÁRDOSI J. muzeológus által kezdeményezett – az 1969-ben befejezett gyűjtés eredményeire (BALOGH L.–VÉGH J. 1982). A névanyagban fellelhetők Vas megye településeinek földrajzi nevei. Az Őrség településeinek belterületén rendre találjuk a *szer* megnevezéseket (3. táblázat):

3. táblázat. Az Őrségi települések szer-es jellegének megléte

Település	Szerkezetének jellege	
	Hány szer-t említ a névanyag?	Megfigyelhetőek ma is?
a történeti és a Belső-Őrség falvaiban		
Őriszentpéter	8 szer	Igen
Bajánsenye	Név szerint egyet sem	Egyutcsás település, tehát nem
Ispánk	2 szer	Igen
Kerkáskápolna	1 szer	Nem igazán
Kercaszomor	2 szer	Igen, kivehető
Kisrákos	7 szer	5 szer még ma is létezik
Magyarszombatfa	8 szert említ	Mára összemosódtak
Gödörháza	4 szer	Mára összemosódtak
Nagyrákos	6 szert említ	5 szer ma is megfigyelhető
Pankasz	3 szer	Igen, nehezen kivehető
Szaknyér	Név szerint egyet sem	Talán egy szer lehetett
Szalafő	9 szert említ	Igen
Szatta	1 szer	Nem
Velemér	8 szer	Nem
az Őrség peremterületének községeiben		
Felsőjánosfa	3 szer	Nem
Hegyhátszentjakab	2 szer	Nem
Kondorfa	3 szer	Nem
Őrimagyarósd	2 szer	Nem
Ivánc	Egyet sem	Nem
Szóce	1 szer	Nem
Viszák	3 szer	Igen, még nyomon követhetőek

Az itt felsorolt településeken kívül más települések is mutatnak rokon vonásokat a *szeres* szerkezettel, valamint az egyes falurészek neveikben is őrzik a *szeres* jelleget. Jellemzően a történeti Őrségtől É-ra eső települések a Rába D-i partjának falvai. Például Farkasfa (amely ma Szentgotthárd része) faluképében hasonlatos a *szeres* szerkezetű településekhez, valamint Csörötnek és Rábagyarmat részeinek nevében is fellelhető a tradicionális elnevezés (BALOGH L.–VÉGH J. 1982; BELUSZKY P. 2005). E három település névanyagában nagyon sok *-szer* nevű településrész szerepel. De a Körmend felé eső Rába parti települések közül Vasszentmihály, Gasztony és Magyarlak esetében is megjelöl a névanyag *szereket*. Érdekes, hogy bár Szócét a legtöbb szerző az Őrséghez sorolja (KOGUTOWICZ K. 1930; DÖMÖTÖR S. 1960; CSISZÁR K. 1999; BELUSZKY P. 2005), s bár egy részének neve Csarit-szer, a falu nem őrzi az egykori örök települési formáját.

Elmondható, hogy egy adott falu *szeres* településformájának és a falurészek '*szer*' utótagú elnevezésének megléte a 21. sz.-ban nem lehet helytálló alapja egy Őrség-elhatárolásnak. Legfőképp azért nem, mert a települések és részeik a történelem folyamán elsovadtak (pl. Iklód Kisrákos mellett, ill. a Veleméri templom távol esik a mai falutól), áthelyeződtek, megnyúltak, eltűntek, egybemosódtak stb., valamint ez a településtípus nem csak az Őrség sajátossága. Így a *szeres* településszerkezetű falvak vizsgálata nem ad adekvát választ egy ilyen alapú elhatároláshoz. Azok a települések, amelyek mind a mai napig megőrizték ezt a szerkezetet, történelmileg is az Őrség részei voltak.

Tájelhatárolás statisztikai besorolás alapján

A főként történeti, településszerkezeti és természetföldrajzi nézőpontok után lássunk egy konkrét, recens elhatárolási szempontot. Magyarország statisztikai kistérségre való felosztását 1994. január 1.-től vezette be a Központi Statisztikai Hivatal (KSH). Módosítások ugyan történtek azóta, de alapjaiban a kistérség fogalma nem változott. Eszerint olyan földrajzilag is összefüggő települések együttese, amely a települések közötti valós munka-, lakóhelyi, közlekedési, közép fokú ellátási (oktatás, egészségügy, kereskedelem) stb. kapcsolatokon alapul és egy központhoz vonzódnak (A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény alapján). Magyarország településeinek kistérségekbe való felosztása révén az érintett települések az alábbi kistérségekhez kerültek:

– az Őriszentpéteri kistérséghez: Szalafő, Őriszentpéter, Nagyrákos, Szatta, Kerkáskápolna, Bajánsenye, Kercaszomor, Magyarszombatfa, Velemér, Pankasz, Ispánk, Kondorfa, Felsőjánosfa, Hegyhátszentjakab, Szaknyér, Viszák, Órimagyarósd, Szőce, Felsőmarác, Ivánc, Hegyhátszentmárton.

– a Szentgotthárdi kistérséghez: Rábagyarmat, Csörötnek és Farkasfa (...)

A kistérségi besorolás és az Őrségi Önkormányzatok Többcélú Társulása, valamint egyéb szervezetek megalakulása a térségben meg-

erősítette a Külső-Őrség településeinek is az Őrséghez való tartozását (pl. Kondorfa, Órimagyarósd, Viszák). A Felső-Kemeneshát települései közül Hegyhátszentmárton, Ivánc és Felsőmarác már a járási rendszerben is Körmend vonzáskörzetébe esett, mégsem a Körmendi kistérséghez tartoznak. Összevetve az eddigiekkel, nem szabad az Őriszentpéteri kistérség településeit egészében az Őrségnek tekintenünk, hiszen egy természeti-néprajzi-történeti fogalomnak nem lehet alapja egy mesterséges kialakítású rendszer. Amennyiben az egyes települések kistérségekbe való besorolása a történelmi-néprajzi összefüggéseket is figyelembe veszi, talán adódhat jobb lehatárolás a jelenlegi Őriszentpéteri kistérségnél. Hiszen bizonyos pályázati lehetőségek esetén, így adott esetben jobban érvényesülhetnének a valódi őrségi falvak.

Itt említhető meg, hogy a tájegységet legteljesebb mértékben átfogó szervezet az Őrségi Nemzeti Park (ŐNP), amely működési területén 44 település található – az ábrákon jól látható területének határa. Az ŐNP elsősorban természetvédelmi megfontolások alapján elhatárolt területe nem tekinthető valós Őrség-határnak, már csak azért sem, mert a vendek lakta 6 falu és Rába-völgyi települések is részét képezik.

Az őrségi nép eredete alapján történő tájelhatárolás

Korábban számos kutató (KOGUTOWICZ K. 1930; HERÉNYI I. 1998; SZÖLLŐSY K. 2004) feltételezte, említette az őrségi nép rokonságát a székelyekkel. Ezeknek a feltételezéseknek elsősorban nyelvi, kulturális, történeti, néprajzi, építészeti alapjait ismerjük. Érdekes kérdés a települések részeinek nevében élő párhuzam: ugyanis Székelyföldön éppúgy találunk szereket, mint az Őrségben. Hogyan segítheti ez a tény az Őrség elhatárolásának kérdéskörét?

A magyarországi Őrség – az Alsó-Őrség – népének rokonítása a székelyekkel nem új keletű. Jól tudjuk azonban, hogy a határőrök a Felső-Őrségben a Pinka völgyébe is települtek. Talán nem is lepődhetünk meg, hogy az itt élő *„helybéliek tudatában hosszú évszázadok óta él a meggyőződés: ők a székely néphez tartoznak”* (ÉGER GY.–SZESZTAY Á., 14. p.). A rokonítás gondolata tehát kiterjeszthető a Felsőőr vidékén élő magyar néptörödékekre is. Ily módon, a Ny-i határvidéken fellelhető székely-eredetűség is alapul szolgálhat az örök vidékének elhatárolásához. Az örök leszármazottainak tudatában tehát élő gondolat, hogy a székelyek leszármazottai. Vajon ez tudományosan hogyan támasztható alá?

Feltételezésekben él a székelységnek egy Ny–K-i irányú vándorlása, amely talán magyarázatot adhat nemcsak a rokonság gondolatára, hanem az elnevezésekre, a nyelvjárások összezsengésére is. A székelyek, mint csatlakozott nép előbbre járhattak a magyar hadaknál, így egy részük a Kárpát-medence Ny-i végeire megérkezve alapíthatta az örtelepeket. A kettős honfoglalás elmélete szerint (LÁSZLÓ GY. 1978) Kr. u. 680 körül érkezhettek az első honfoglaló

csapatok. A székelyek három hadának egyik része a mai Őrség-Őrvidék részére telepedhetett. A határok megszilárdulása után pedig – akár több rajban is – történhetett áttelepülés Erdélybe. Ha valóban történt egy ilyen Ny–K-i irányú mozgás, joggal feltételezhető, hogy az Őrségben kialakult *szerek* nevét, rendjét Székelyföldre is „magukkal vitték”.

Ezt a „visszatelepülési elméletet” a nyelvi hasonlóságok, a családnevek, falunévek, falurészek nevei is alátámasztja. Alapozva a mondásra, hogy a nyelv mindennek alapja, SZÖLLŐSY K.-t idézem: „*A három fő székely nyelvjárás mindegyikének határozott és világos párhuzamai vannak. (...) Mivel a legmarkánsabb párhuzamok az Őrség-Őrvidék és a külső székelység között mutatkoznak, a nyugatról keletre való áttelepülésnek ez a legfőbb bizonyítéka.*” (SZÖLLŐSY K. 2004. 5. p.). Az általa elkülönített három nyelvjárás nemcsak arra lehet bizonyíték, hogy valóban három székely had volt (*trium generum Siculi* – ahogy számos okiratban is szerepelnek), hanem arra is, hogy létezik egy erőteljes nyelvi alapú hasonlóság a Ny-i szláv jövevényszavak kapcsán. Ezek pedig Székelyföldre csakis egy Ny–K-i irányú áttelepüléssel kerülhettek. A szláv nyelvi jegyek a három székely nyelvjárás közül legjellemzőbben a K-i székelyeknél jelennek meg, mindez tehát azt is bizonyíthatja, hogy a székelyeknek csak egy töredékük kerülhetett szláv elemekkel kapcsolatba – a Ny-i végeken (SZÖLLŐSY K. 2004).

Az elméletet cáfolni látszik a történelmi idő szűke – hogyan is lehetett volna ilyen „rövid” idő alatt ide-oda költözni? A magyarázat csakis az lehet, hogy a Ny-i határ őrzésére ide települt székelyek a honfoglaláskor már itt voltak, tehát a magyarok előtt jártak. Ha a kettős honfoglalás elméletét el is vetjük, előbbi állítás lehet magyarázat arra, miért nevezik a magyar források Árpád vezér bejövetelét másodiknak. Kézenfekvő a válasz, hogy a magyar nyelvet beszélő székelyek voltak az elsők Kr. u. 680 körül. A Ny-i határok megszilárdulása után (10–11. sz.), amikor a határ védelmét várak építésével megerősítették, az öröknek meggyengült a szerepe. Ez idő tájt még lehetséges a Ny–K-i irányú áttelepülés, amely során az addig rögzült Karoling-kori nyelvi jegyek és a Ny-i szláv diftongusok és névelemek is eljuthattak a Kárpát-medence K-i zugába. A székelyek 1224-ben királyi rendeletre érték el letelepedésük mai határait – ennyi idő pedig elég a visszaköltözésre.

Ez a feltételezés tehát erősítheti azt a nézetet, hogy a római eredetű irtásfalvak példáját tükröző *szerek* elnevezését miért találjuk meg például a Csíki-medencében. A helynévanyag gazdag összefüggésrendszerét bizonyítják olyan nevek is, mint Csíkrákos (RO) – Nagyrákos, Kisrákos; Székelyhodos, Gyergyóhodos (RO) – Őrihodos (SLO); Baksafalva (Bocksdorf, AU) – Kézdialmás község (RO) részeként Alszeg, Baksafalva, Újszer – Baksaszer (Őriszentpéter); Kotormány (Bajánsénye része) – Kotormány (RO). Az említett nevek mindegyike a „külső-székelység” területéről való (Sepsi-, Orbai-, Kézdi-, Kászonszék, Alcsík, Felcsík és Gyergyószék), amely területeken nyelvjárásait említi SZÖLLŐSY K. a leghasonlóbbnak az Őrségével.

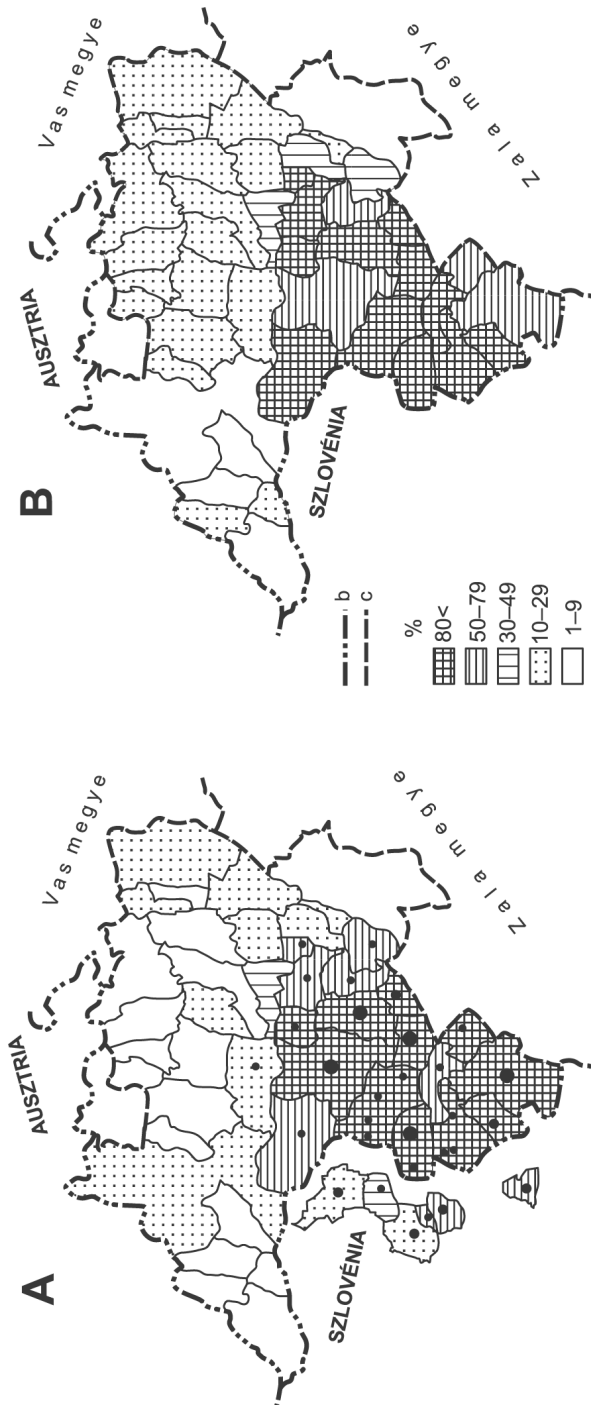
A rokonság-elmélet napjainkban divatossá vált, de egyáltalán nincs bizonyítva, a CZEIZEL E. által végzett genetikai vizsgálatok sem támasztották alá (CZEIZEL E. 2003). Ennek okaként említhető, hogy egyrészt CZEIZEL E. vizsgálataiban a székely csoportként azokat a bukovinai székely népmaradványokat vizsgálta (Zombán és Érden), amelyek a történelem viharaiiban többszöri áttelepítéseken, a genetika szempontjából pedig esetleges felhíguláson mentek keresztül. Másrészt az a kevés vizsgált személy nem jelenthet reprezentatív mintát. A fentebb vázolt történelmi vonatkozások alapján egy megismételt genetikai vizsgálat – az Őrségben, a Felső-Őrségben és a külső székelység területén – talán új irányokat jelölhetne ki az Őrség-kutatásban.

Vallási alapú tájékoztatás

Az eddig említett megközelítésekkel eltérően lehetséges az Őrségnek egy vallási alapú elhatárolása is. Az őrségi falvak nagyobb része a reformáció megjelenésétől kezdve, mind a mai napig e vallás híve (5. ábra). A vallási szigetként fennmaradt református községek tehát elhatárolódnak környezetüktől, így módon különbözőségük segítheti az Őrség határainak kutatását.

A reformáció 1550 táján terjedt el, ahogyan PATAKY L. írja „*a futótűzként terjedő reformáció Őrségben tanai és nem a világi nagyurak segítségével diadalmaskodott*” (PATAKY L. 1990). A reformáció addig terjedt szabadon, míg a Batthyány-család grófi címet kapott fia, Batthyány Ádám 1629-ben vissza nem tért a katolikus hithez és elkezdte üldözni a birtokain lakó protestánsokat. Az őrségiek a németújvári egyházmegyéhez tartoztak, amíg azt 1634-ben az említett nagyúr meg nem szüntette. Attól fogva a körmenyi egyházmegyéhez csatlakoztak, amelyet 1654-ben „óri”-nek neveztek, majd 1657-ben fel is vette az „Őrségi” nevet (PATAKY L. 1990) és ilyen néven mind a mai napig létezik. Az üldöztetések sora csak erősödött a térség másik uralkodó földesúri családjának, a Nádasdyak katolikusává válásával. Az ellenreformáció során többször jutottak árvaságra a falvak – először 1643-ban, amikor templomaikat és azok tartozékait elvették, később néhány falunak visszaadták (1648-ban III. Ferdinánd rendeletére).

A 17. sz. második felében többször biztosították a református anyaegyházak működési jogait, de a harc ellenük mégiscsak szüntelen maradt. Rákóczi Ferenc a szabadságharc alatt az őrségiek számára vigasztaló pátenst adott ki, amelyben vallásuk szabad gyakorlásában biztosította őket (1706-ban, Érsekújváron). 1708-ban a dunántúli egyházkerület élére Hodosi Sámuel veszprémi lelkészt választották, az új püspök feljegyzéseiből tudjuk, hogy 1708-ban mely falvak voltak reformátusok (PATAKY L. 1990). Az Őrség elhatárolása szempontjából érdekes településeket ebben az összeírásban a 4. táblázat anyaegyházak és filiáik szerint összegzi (5. ábra, A).

5. ábra. Az órségi települések református lakosságának %-os aránya 1869-ben (A) és 2001-ben (B). – Az ábra „A” része az anyategyházak és hozzájuk tartozó fiáik 1708-ban létező kapcsolatrendszerét is jelöli. Forrás (B térkép): 2001. évi népszámlálás. KSH, Bp.

The rate of the reformed population in the settlements of the Órség in 1869 (A) and in 2001 (B) in per cent. – ‘A’ part of the figure presents also the relation system between the centres of the congregations and their filial in 1708. Source (map B): National census in 2001. KSH, Bp.

4. táblázat. Az őrési anyaegyházak és filiáik

Anyaegyház	Filiák
Kerca	Szomoróc, Bükkallia, Bajánháza, Felsőszombatfa, Szerdahely, Kapornak*, Kotormány*
Velemér	Alsószombatfa, Gödörháza, Csekefa
Belsőrákos	Pankasz, Ispánk, Külsőrákos, Szaknyér, Csöde
Kerkáskápolna	Senyeháza, Szatta
Őrszentpéter	Szalafő, Kondorfa, Dávidháza
Szentgyörgyvölgy	Dobraföld, Felsőszenterzsébet

* A megjelölt településekhez fűzött magyarázatot lásd a szövegben!

Érdekes Hodos és Domonkosfa elkülönülése a református falvaktól. Domonkosfa földbirtokosa a már korábban evangélikussá vált hegyhíti Magyarósdon lakott, ezért Domonkosfa lakói is – a reformáció után viszonylag hamar – áttértek az evangélikus vallásra. Hodos esetében a döntő fordulatot Perenyei Bálint Luther tanain nevelkedett lelkész hozta meg. A falu anyaegyház volt, új lelkészének ténykedése nyomán Hodos már 1698-ban szinte teljesen evangélikussá vált. Ettől kezdve filiáinak (a 4. táblázatban csillaggal jelölve) reformátusnak maradt lakói Kercához tartoztak. Domonkosfa és Hodos lakói a szlovénajkú evangélikus tömbhöz kötődtek inkább, a vallási elkülönülést pedig a házassági szokások (azonos vallásúak egymás között) még inkább megpecsételték.

Két másik szlovéniai magyar falu, Csekefa és Szerdahely esete épp ellenkező. Szombatfához és Velemérhez hasonlóan nem tartoztak a történelmi Őrséghez, azonban a református egyházszervezések során 1783-tól mind a kercai anyaegyházhoz tartoznak. A vallási, családi kapcsolatok révén a két település mindinkább az Őrséghez kötődik – ennek okán egyes szerzők a Belső-Őrséghez számítják (BELUSZKY P. 2005; DÖMÖTÖR S. 1960).

A 18. sz. első felében újra fellángolt az üldöztetés, 1731–1732-ben újból megfosztották az őrési lakosságot a templomaiktól. A második árvaság kora 1781-ig tartott. A legtöbb faluban azonban a kihelyezett katolikus papokkal nem törődtek, szertartásaikat maguk végezték, így az elterjedt pap nélküli liturgiák alatt is generációról generációra átörökítették a reformátusságot. Ezen idő alatt sok őrési család vándorolt el – főképp a törökdulás miatt elnéptelenedett Somogyba (Vése és Orci), ahol a vallási szabadság és az új otthon ígérését várták és kapták (ORBÁN R. 2000). Szerencsére jelentősebb volt azon családok aránya, akik ragaszkodtak őseik földjéhez.

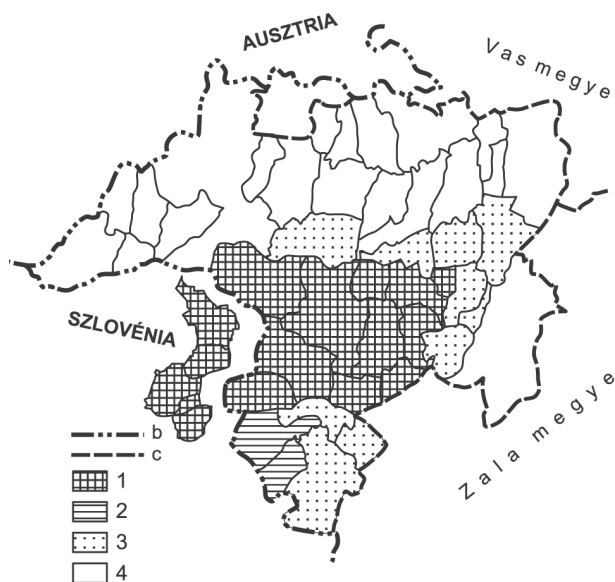
Az áldatlan állapotot II. József 1781. évi Türelmi Rendelete oldotta fel, amiben – bizonyos feltételek mellett – szabad vallásgyakorlást hirdetett ki. A protestáns egyházak kezdtek újjászerveződni. A türelmi rendelkezés után az egyházi anyakönyvek vezetésére különös figyelmet fordítottak, többek között ennek is köszönhető, hogy a református vallást gyakorlók számának és arányának alakulását jól nyomon lehet követni. A másik forrás a népszámlálási adat-

bázis. Az első felmérés az 1860-as évek elején, majd az első hivatalos census 1870-ben kérdezett rá a vallási hovatartozásra. A valláshoz való ragaszkodás, a fiatalok egymás közötti házasodása, a keresztkomóság intézménye és a konok összetartozás a 18. sz. után is konzerválta az őrségek reformátusságát.

Ahogy arra NAGY Z. (1999) is rámutat, több vallási sziget is elkülönül a 18. sz. során: az Őrségben, Felső-Kemeneshát középső és Göcsej É-i részén. A vallásgyakorlás szabadsága és a későbbi századok vallási felhígulása, a szabad költözés, az elvándorlás eredményeképp napjainkra csökkent az őrségi református lakosság, azonban szinte minden faluban 50% feletti az arányuk (5. ábra, B). A 2001-es népszámlálás vallási vonatkozású adatai alapján még mindig kirajzolható a történelmi Őrség határa.

Következtetés

Az összes eddigi szempontot figyelembe véve az alábbi települések sorolhatók az Őrséghez (6. ábra):

6. ábra. Az Őrség elhatárolása napjainkban. – 1 = a történelmi Őrség része; 2 = ma az Őrséghez tartozó községek; 3 = az Őrség határtelepülései; 4 = nem része az Őrségnek; b, c = lásd az 1. ábránál

The demarcation of the Órség today. – 1 = historical Órség; 2 = today is the part of the Órség; 3 = the boundary settlements of the Órség; 4 = does not belong to the Órség; for b and c = see Fig 1.

– A történeti Őrség mai magyar falvai: Szalafő, Őriszentpéter, Ispánk, Kistrákos, Szaknyér, Pankasz, Nagyrákos, Szatta, Bajánsenye, Kercaszomor és Kerkáskápolna.

– A Belső-Őrség magyarországi falvai: Magyarszombatfa és Velemér.

– A ma Szlovéniához tartozó községek: Hodos, Domonkosfa és Kapornak.

– A Külső-Őrség falvai közül Kondorfa, Viszák, Őrimagyarósd, valamint Szőce, Hegyhátszentjakab, Felsőjánosfa községeket az Őrség határtelepüléseinek számítom, csak úgy, mint a Zala megyei Szentgyörgyvölgy, Magyarföld, Felsőszenterzsébet és Csöde településeket, valamint a szlovéniai Csekefát és Kisszerdahelyet. Úgy vélem ezek a települések joggal viselhetik az „Őrség kapuja” címet.

A felsorolásban helyet kapott a három szlovén falu is. Ennek okát egyrészt abban látom, hogy az említett falvak a történeti Őrség részei, valamint napjaink politikai törekvéseinek részeként – Magyarország schengeni csatlakozásával – a határok még inkább átjárhatóbbá váltak. A közvetlenül a magyar-szlovén határon fekvő települések (pl. Kercaszomor és Domonkosfa) lakói és vezetése eddig is messzemenően együttműködő partnertelepülések voltak. Az államhatár ebben a térségben már csak virtuális vonal, ily módon nem vághat ketté egy történeti-néprajzi kistájat.

Fontos megemlíteni két olyan felmérést, melyek alátámasztják következtetéseimet. Az 1990-es évek közepén készült a Délnyugat-Dunántúl mikrotájai kérdőíves kutatás, amelyben két kérdés is segítheti az Őrség-kép kialakulását (NAGY Z. 1999).

I/5. kérdés: *„Mely falvakat tartanak magukéhoz leginkább hasonlóknak a közlelbi, vagy távolabbi vidékeken?”*

I/7. kérdés: *„Milyen közeli tájegységről, csoportról, vidékről tudnak. Mely községeket sorolják e csoportba?”* így szólt.

Mindkét kérdésre adott válaszok értékelése nyomán kirajzolódik egy, az Őrségben élők identitástudatán alapuló kép, amely nagymértékben a 6. ábrán vázolt történeti Őrség és peremvidéke tagolódását mutatja. Hasonlóképpen támasztja alá egy másik felmérés a 6. ábrán ábrázolt elhatárolást. Az 1985-ben megindult „Délnyugat-Dunántúl történeti, néprajzi kistájainak kutatása” kérdőíves felmérésében bizonyos kérdések, mint például a *„Hova szoktak régebben gyakrabban piacra járni?”* válaszainak térképi megjelenítése során a történeti és a Belső-Őrség egyértelműen elkülönül környezetétől. Megállapítható, hogy említett vidékek lakói nem jártak piacra, hiszen önellátó gazdálkodásra rendelkeztek be (NAGY Z. 1999).

Említett vizsgálatok további – itt nem említett – kérdései nyomán is ugyanarra az eredményre jutunk. A felméréseket viszont 20 év távlatában – ha nem is ugyanabban a formában – szükséges volna megismételni. A téma további kutatási irányaként így egy, a térségben élők identitástudatára kihe-

gyezett kérdőíves felmérés megvalósítását jelölöm meg. Az utóbbi évtizedekben az egyén földrajzi-társadalmi kötődése jelentős változásokon esett át, a megváltozott – és folyamatosan változó – politikai, gazdasági, társadalmi és technikai feltételek mellett újra kell értelmeznünk. A szakkönyvek esetenként rosszul megfogalmazott Őrség-fogalmának nyomán torzuló (tér-)kép, valamint az Őrség nevét helytelenül használó szerveződések valós veszélyt hordoznak a térségben élők identitástudatára.

IRODALOM

- (<http://valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=412&lap=4>)
1006/1971. (III/16.) Minisztertanácsi Rendelet: Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció, Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium
A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. Törvény
AMBRUS T.–CSAPÓ O. 2007. Ha a táj szab az életnek teret – a természeti adottságok szerepe a településszerkezet kialakulásában a székely falutízesek és az őrségi szerek példáján. – In: MÁTHÉ Cs.–MÓCSY I.–URÁK I.–ZSIGMOND A. (szerk.): III. Kárpát-medencei Környezet-tudományi Konferencia Tanulmánykötete. Ábel Kiadó, Cluj-Napoca, pp. 43–50.
Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai (szerk. SEBŐK L.). – Budapest, KSH, 2005.
BALOGH L.–VÉGH J. 1982. Vas megye földrajzi nevei. – Vas megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, 839 p.
BELUSZKY P. 1995. Őrség – Vendvidék, Felső-Rába-völgy: Szentgotthárd és környéke. – Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 207 p.
BELUSZKY P.–SIKOS T.T. 2007. Változó falvaink. – MTA Társadalomkutató Intézet, Budapest, 459 p.
BOKOR P. 1989. Vas megye természetföldrajzi tájbeosztása. – Vasi Szemle, 43. 1. pp. 26–47.
BOKOR P. 1996. A Nyugat-magyarországi peremvidék és környezetének új természeti tájfelosztása. – BDTF Tud. Közl. X. Természettudományok 5. pp. 169–181.
BOKOR P. 2007. Vas megye tájfelosztása. – Vas megye természetföldrajza. Kézirat.
BULLA B. 1947. A Kárpát-medence földrajza. – Egyetemi Nyomda, Budapest, 611 p.
CSISZÁR K. 1999. Az Őrség. – Változó Világ 26. Útmutató Kiadó, Budapest, 128 p.
CZEIZEL E. 2003. A magyarság genetikája. – Galenus, Budapest, 415 p.
DÖMÖTÖR S. 1960. Őrség. – Budapest, 169 p.
ÉGER GY.–SZESZTAY Á. 2001. Alsóór. – Száz magyar falu sorozat. 148 p.
ENDES M. 1994. Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. – Akadémia Kiadó, Budapest,
HERÉNYI I. 1998. Párhuzam a Ny-i és keleti végvidék között. – Vasi Szemle, 52. 2.
IMRE I. 1973. A rendtartó székely falu. – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
KOGUTOWICZ K. 1930. Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben I–II. – Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Földrajzi Intézete, Szeged, 298 p. és 253 p.
LÁSZLÓ GY. 1978. A "kettős honfoglalás". – Magvető Kiadó, Budapest, 213 p.
MAROSI S.–SOMOGYI S. (szerk.) 1990. Magyarország kistájainak katasztere I–II. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 983 p.
MENDÖL T. 1963. Általános településföldrajz. – Budapest, 568 p.
MILLEKER R. 1939. A székely tízesek. – Debreceni Szemle. 128.

- MOLDOVA Gy. 1974. Az Őrség panasza. – Magvető Kiadó, Budapest, 339 p.
- MÜLLER R. 1971. Régészeti terepbejárások a Göcseji „szegek” vidékén és településtörténeti tanulságaik. – Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, 112 p.
- NAGY Z. 1999. Egy történeti kistáj, az Őrség néprajzi határainak vizsgálata. – Savaria. Vas Megyei Múzeumok Értesítője 22. 4.
- NEMESNÉPI Z. Gy. 1878. Eőrségnek Leírása. – Őrségi Baráti Kör, 1985, Szombathely, 90 p.
- ORBÁN R. 2000. „Őrségi falvak” Somogyban. Adatok az őrségiek Somogyba településéhez a XVIII. század elején. – Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 4. pp. 31–45.
- PATAKY L. 1990. Az Őrség múltja a Kercaszomori Református Egyházközösség történetének tükrében. – Őrségi Baráti Kör, Szombathely, 205 p.
- PRINZ Gy. 1922. Magyarország településformái. – Hornyánszky Viktor Magyar Királyi Udvari Könyvnyomdája, Budapest, 11 p. + 5 térkép.
- PRINZ Gy. 1944. Magyarország földrajza. – Renaissance Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 272 p.
- STAHL F. 1974. Az Őrség jogállása. (1. rész) – Vasi Szemle 28. 2. pp. 218–237.
- SZABÓ I. 1969. A középkori magyar falu. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 251 p.
- SZÖLLŐSY K. 2004. A székelyek kereszténysége és bejövételük időpontja. – Valóság, 47. 11.